

15. Pribytkova N. (2017). Bulinh u zakladakh osvity: poniattia, struktura, prychny ta shliakhy podolannia. [Bullying in Educational Institutions: Concepts, Structure, Causes and Ways of Overcoming] : Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy. Kharkiv. P. 58–61. [in Ukrainian].

16. Protydiya ta poperedzhennya bulingu (czkuvannyu) v zakladax osvity (2019). [Countering and Preventing Bullying in Educational Establishments] : URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:MON+AB101+2019_T2/about?fbclid=IwAR1_zjtmLfsINiWbGeikuTohaFR5RlquuG5SbSeNzo-Mhp24Agcx6CP8sp8 [in Ukrainian].

17. Rolinskyi V.I. (2005). Sotsialno-pedahohichni umovy profilaktyky nasylstva shchodo pidlitkiv. [Socio-Pedagogical Conditions for Prevention of Violence Against Adolescents] : dys. kand. ped. nauk : 13.00.05. K. 236 p. [in Ukrainian].

18. Senkivska L. I. (2014). Problema shkilnoho psykholohichnoho nasyllia (bulinhu) sered ditei i pidlitkiv. [The Problem of School Psychological Bullying Among Children and Adolescents] : Suchasni teoretychni ta praktychni aspekty klinichnoi medytsyny : mizhnar. nauk. konf. studentiv ta molodykh vchenykh, prysviach. 115-richchiu z dnia narodzhennia M. O. Yasynovskoho. Odesa, 24–25 kvitnia 2014 roku : tezy dop. Odesa : ONMedU. P. 141–142. [in Ukrainian].

19. Stop nasylstvu: bibliogr. pokazhch (2017). [Stop Violence: A Bibliography Index] : uklad. S. Nastenka; red.: S. Chachko, V. Kucheryava, N. Linkey. Derzh. b-ka Ukrayiny` dlya yunacztva. Kiev. 49 p. [in Ukrainian].

20. Volnova L. M. (2016). Profilaktyka deviantnoi povedinky pidlitkiv. [Prevention of Adolescent Deviant Behavior] : navch.-metod. posibnyk do spetskursu «Psykholohiia deviatyii» dlia studentiv spetsialnosti «Sotsialna robota» u dvokh chastynakh. Ch. 1. Teoretychna chastyna. 2-he vyd., pererob i dopovn. K. 188 p. [in Ukrainian].

21. Yurchyk O.M. (2015). Sotsialno-psykholohichni aspekty bulinhu v pochatkovykh klasakh. [Socio-Psychological Aspects of Bullying in Elementary Grades] : Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriiia № 12. Psykholohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats. K.: NPU imeni M.P. Drahomanova. № 2 (47). P. 81–88. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.01.2020.

The article was received 14 January 2020.

УДК 159.922.1

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-1-13>

ВИВЧЕННЯ ҐЕНДЕРУ ТА ҐЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ ОСОБИСТОСТІ В ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Костіна Тетяна Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
докторант кафедри психології

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*

kostina_tanya@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9644-0630

Мета статті – систематизація інформації основних теорій закордонних науковців, які працювали у сфері гендерних досліджень. Показати зв'язок дотичних наукових галузей на розвиток гендерних досліджень у психологічній науці (передусім соціології). Актуалізувати значущість гендерних досліджень для розвитку сучасного суспільства. Визначити методичні переваги використання методики С. Бем для визначення гендерних ролей особистості під час роботи з гендерною проблематикою.

Методи. Науковий пошук зосередився на визначенні теоретичних засад, які мають бути підґрунтям роботи з гендерною проблематикою, зокрема щодо попередження гендерної нерівності та проявів гендерної дискримінації. У процесі роботи були використані такі методи дослідження: системно-структурний аналіз літератури, узагальнення даних наукової літератури з гендерної проблематики. Здійснено аналіз методичних можливостей опитувальника С. Бем (Bem Sex-Role Inventory (BSRI)) під час вивчення гендерних ролей особистості.

Результати. Проведений теоретичний аналіз дозволив виділити основні відкриття, що були здійснені закордонними науковцями у сфері гендерних досліджень. Так, соціологічна наука збагатилася психологією такими поняттями: «гендероване суспільство» (M. Kimmel); «дослідження гендерних нонконформістів» (B. Risman); «гегемонна маскуліність» (R. Connell). У сфері психології на розвиток гендерної проблематики істотно вплинули такі вчені, як: W. Farrell (криза чоловічої ідентичності, відхід від гендерних рамок); юнгіанський психолог А. Jolson (співвіднесення фемінності та маскуліності в контексті глибинної психології); Е. Kaschak (дослідження в контексті аналізу жіночого досвіду); Sh. Burn (розроблення соціальної гендерної психології); J. Hyde (теорія гендерної схожості); S. Bem (теорія гендерних схем і методика визначення гендерних ролей, Bem Sex-Role Inventory (BSRI)).

Висновки. Визначено, що методика С. Бем дозволяє визначити такі гендерні ролі: маскуліність, фемінність, адногінність і недиференційований тип. Теорія гендерних схем, яку розробила С. Бем, доз-

воляє виділити дві стратегії щодо виходу за межі гендерних стереотипів у процесі виховання дітей: 1) навчити дітей розмежовувати біологічну стать (розуміти її справжні атрибути); 2) запропонувати дітям альтернативну схему (на противагу усталеним шаблонам).

Ключові слова: гендер, гендерна нерівність, маскуліність, теорія гендерних схем, фемініність.

STUDY OF GENDER AND GENDER ROLES OF PERSONALITY IN FOREIGN PSYCHOLOGY

Kostina Tetiana Oleksandrivna,

Ph. D. in Psychological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student of the Department of Psychology

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

kostina_tanya@ukr.net

orcid.org/0000-0001-9644-0630

Purpose. Systematize the information of the basic theories of foreign scientists who have worked in the field of gender research. To show the connection of the relevant scientific fields to the development of gender studies in psychological science (primarily sociology). Update the importance of gender studies for the development of modern society. To determine methodological advantages of using S. Bohm's method for determining gender roles of a person when dealing with gender issues.

Methods. Scientific research has focused on identifying the theoretical foundations that should underpin gender issues, including the prevention of gender inequality and gender discrimination. During the work, the following research methods were used: system-structural analysis of literature, generalization of scientific literature data on gender issues. The methodological capabilities of the Bem Sex-Role Inventory (BSRI) questionnaire in the study of gender personality roles were analyzed.

Results. The theoretical analysis made it possible to highlight the main findings that were made by foreign scholars in the field of gender studies. Thus, sociological science has enriched psychology with the following concepts: a gendered society (M. Kimmel); research on gender non-conformists (B. Risman); "Hegemonic masculinity" (R. Connell). In the field of psychology, a significant impact on the development of gender has been made by such scholars as: W. Farrell (crisis of male identity, departure from gender framework); Jungian psychologist A. Janson (correlation of femininity and masculinity in the context of depth psychology); E. Kaschak (research in the context of women's experience analysis); Sh. Burn (development of social gender psychology); J. Hyde (gender similarities hypothesis); S. Bem (gender schema theory and Bem Sex-Role Inventory (BSRI)).

Conclusions. It has been determined that the S. Bem method allows to define the following gender roles: masculinity, femininity, uniformity and undifferentiated type. The gender schema theory developed by S. Bem allows us to distinguish two strategies to move beyond gender stereotypes in the course of raising children: 1) teach children to differentiate between the biological sex (understand its true attributes); 2) offer children an alternative scheme (as opposed to established patterns).

Key words: gender, gender inequality, masculinity, gender schema theory, femininity.

Вступ

Сучасна ситуація як в українській державі, так і в інших країнах усе більше актуалізує гендерне питання, зокрема явище гендерної нерівності та дискримінаційних проявів щодо людей, що мають відмінні прояви / відчуття власної особистості в гендерному аспекті. Наявна ситуація потребує пошуку підходів, які б сприяли формуванню толерантності в Україні до індивідуальності людини, давали змогу кожній особистості реалізовувати право проживати власне життя поза межами нав'язаних шаблонів.

Західні країни досить давно розпочали дослідження гендерного питання та накопили значний науковий матеріал. Саме тому українські вчені мають велике теоретичне, методичне та методологічне підґрунтя для реалізації наукових пошуків у даній сфері. Зрозуміло, що існують розбіжності (культура, історія, особливості менталітету тощо), які необхідно враховувати у процесі проведення досліджень та інтерпретації отриманих даних. Однак досвід закордонних авторів дозволяє розширити розуміння гендерного питання на рівні конкретного індивідууму, соціуму, колективу тощо.

Треба пам'ятати, що розробка гендерної проблематики допоможе сучасному суспільству вийти за межі усталених шаблонів, що, у свою чергу, приведе до актуалізації людського потенціалу нашої держави.

1. **Теоретичне обґрунтування проблеми**

Дослідження гендерної проблематики має свою (хоч і не дуже довгу) історію. На жаль, в Україні ця історія ще коротша порівняно із країнами Західної Європи, Канади та Сполучених Штатів Америки. Однак це не означає, що такі дослідження непотрібні.

Навпаки, Україна сьогодні активно долучається до вивчення ґендерних аспектів українського суспільства. Це означає, що розвиток знань може відбутись для нас пришвидшеним темпом, оскільки ми маємо у своєму розпорядженні дані, які були отримані вченими інших країн. Завдяки такому обміну ми отримуємо шанс вийти на світову арену дослідження ґендерної проблематики.

Водночас ученим України важливо пам'ятати про необхідність адаптації отриманих даних з урахуванням внутрішнього контексту розвитку рівня українського суспільства. Це означає, що сучасна українська наука потребує власних досліджень, проведених на теренах України, для отримання більш об'єктивних і валідних даних.

У вітчизняній психології питання ґендеру вивчалось за такими напрямками: вивчення теорії ґендеру й історії розвитку даного поняття (Бендас, 2006); аналіз статі та ґендеру в контексті статевих відмінностей (Льїн, 2010); співвіднесення понять «стать» і «ґендер», ґендерна просвіта (Говорун, Кікінежді, 2006); аналіз психологічних ролей особистості, що включає в себе аспект ґендерних ролей (Горностаї, 1997); дослідження у сфері ґендерної соціології (Здравомислова, 2015); роль фемінізму в розвитку ґендерних досліджень (Марценюк, 2018); вивчення психології ґендерних відносин (Клецина, 2009); профілактика ґендерної дискримінації серед молоді (Костіна, 2019); аналіз прояву ґендерних відмінностей на рівні сценаріїв сексуальності (Темкіна, 2002); вивчення особливостей психології ґендерної взаємодії персоналу (Ткалич, 2015); антропологія статі (Бутовська, 2013).

Зарубіжна наукова думка збагатилась відкриттями, що були реалізовані вченими різних наукових шкіл і напрямів, що працювали в контексті вивчення ґендерної проблематики. Ці відкриття були зроблені науковцями, які працювали не лише у психології, але й в інших сферах наукового знання: у соціології, антропології, філософії, економіці, педагогіці тощо.

Соціологічна наука та її представники збагатили психологію такими дослідженнями: ґендер як соціальний конструкт, поняття ґендерованого суспільства (Kimmel, 2000); соціальний інститут влади та його роль у підтриманні ґендерної нерівності, дослідження ґендерних неконформістів (Risman, 2017); вивчення маскулінності, зв'язок влади та ґендеру, введення поняття «гегемонна маскулінність» (Connell, 1987). Дослідження у сфері маскулінності також були реалізовані у психології, зокрема,

учені підкреслювали необхідність вивільнення чоловіків (особливо дітей-хлопців, що зростають під тиском «Будь чоловіком!») із ґендерних рамок (Farrell, 1994). Співвіднесення фемінності та маскулінності в контексті глибинної психології розроблено в юнгіанстві, зокрема у книгах «Він», «Вона», «Ми» (Jonson, 1989). Дослідження особливостей соціальних очікувань щодо жінок та переживання жінок щодо цих вимог були предметом вивчення в контексті аналізу жіночого досвіду (Kaschak, 1992). Вагомий внесок у розуміння ґендерної проблематики зробила соціальна ґендерна психологія, що вивчала даний конструкт у контексті соціальної взаємодії та соціальних інституцій. Однак, на відміну від соціології, у цих дослідженнях акцентована увага не лише на групі, а й на індивідуумі (Burn, 1995).

Цікаві для нас дослідження, здійснені J. Hyde (2005 р.). Свої наукові розробки у вивченні ґендерного питання вона вирішила здійснити з позиції не відмінності (протиставлення) ґендерів, а їхньої схожості. Науковий пошук вивів J. Hyde на теорію ґендерної схожості (gender similarities hypothesis). Спираючись на запропоновану теорію, авторка акцентує увагу на тому, що чоловіки та жінки все ж таки не є різними настільки, щоби розглядати їх як цілком протилежних один одному. Вона підкреслює (спираючись на результати проведеного дослідження), що є аспекти, де різниця дійсно є, проте багато показників, де очікувані відмінності не були виявлені. Як бачимо, існує значна кількість досліджень у сфері ґендерної проблематики. Це ще раз підтверджує актуальність і важливість даного питання для сучасного суспільства. Однак ми бачимо, що все ще існує значна кількість упереджень, що перешкоджає суспільству загалом та індивідууму зокрема вийти за межі усталених шаблонів. Саме тому в цій роботі ми розглянемо важливі відкриття, які мають велике значення для подальших теоретичних і практичних розробок зі зниження рівня ґендерної нерівності у світі.

2. Методологія та методи

Наш науковий пошук зосередився на визначенні теоретичних засад, які мають бути підґрунтям під час роботи з ґендерною проблематикою, зокрема щодо попередження ґендерної нерівності та проявів ґендерної дискримінації. У процесі нашої роботи нами були використані такі методи дослідження: системно-структурний аналіз літератури, узагальнення даних наукової літератури з ґендерної проблематики. Здійснено аналіз методичних можливо-

стей опитувальника С. Бем (Bem Sex-Role Inventory (BSRI)) для вивчення ґендерних ролей особистості.

3. Результати та дискусії

Сучасна психологія має значну кількість теоретичного і емпіричного підґрунтя для розуміння процесів, що зумовлюють прояви ґендерної нерівності та ґендерно зумовленої дискримінації. Як було зазначено вище, таке різноманіття даних психологія отримала завдяки іншим наукам, що вивчали ґендерну проблематику. У даній статті ми розглянемо теоретичні обґрунтування, що були запропоновані західними науковцями та які мають значення для нашого дослідження в контексті роботи з молоддю щодо попередження проявів ґендерно зумовленої дискримінації. Особливо акцентовано роботи С. Бем як однієї з перших лідерок, яка привернула увагу наукової спільноти до питання ґендерної нерівності та витоків її формування.

Однією із впливових дослідниць сучасної науки, що вивчає ґендерну проблематику, є редакторка журналу "Gender&Society", одного з найвпливовіших серед американських видань у сфері ґендерних досліджень. У своїй книзі «ґендерне запаморочення» Б. Рісман ("Gender Vertigo. American Families in Transition") дослідила особливості формування ґендерних стереотипів та їхній вплив на індивідуума (Risman, 1999). Учена підкреслювала, що такі впливи можуть бути здійснені як через сім'ю, так і через інші соціальні інститути. Зокрема, серед таких чинників впливу вона визначила стиль виховання батьків, тип взаємодії в подружжі (егалітарний/авторитарний) тощо. Авторка зазначає, що легалізована дихотомія та домінування маскулінного над фемінним зумовлені наявністю соціального інституту влади, яка підтримує наявність ґендерної нерівності (спираючись на ґендерні відмінності) та протидіє зміні усталених порядків.

Крім того, Б. Рісман зазначає, що на сучасному етапі хлопці частіше стикаються з дискримінаційними обмеженнями, ніж дівчата. Оскільки дівчатам дозволяють мати широкий спектр особистісного прояву: від відмінниці до Пеппі Довга Панчоха. Отже, дівчата можуть бути сміливими, активними, чутливими тощо. І це дозволяє обирати різні стратегії поведінки та шляхи подальшого професійного зростання. Необхідно підкреслити, що Б. Рісман не зменшує ролі дискримінації для жінок, оскільки говорить про те, що дівчата стикнуться з дискримінацією, коли стануть дорослими. Дорослі жінки стикаються з меншою оплатою праці, «подвійним навантаженням» (необхідність

поєднувати роботу та вести домашнє господарство), доглядом за дітьми та неміними родичами. Однак саме в дитячі роки суспільство більш суворо обмежує хлопців у тому, якими їм бути. Здебільшого батьки й оточення будуть вимагати від хлопців сили, відчайдушності, агресивності; демонстрація чутливості й емоційності (частіше) не буде розглядатись як позитивне явище (хлопців змушують уникати всього «дівчачого»). Тому вчена наголошує на необхідності перегляду усталених ґендерних шаблонів.

Дослідження ґендерної проблематики зазвичай включає в себе аналіз фемінності та маскуліності. Важливі дослідження в цьому напрямі здійснив австралійський соціолог R. Connell (1987 р.). Він увів у науковий обіг термін «гегемонна маскуліність» (*hegemonic masculinity*). Цим терміном науковець позначав тип маскуліності, що посідає найвище місце в ієрархії культури чоловічої спільноти; передбачає володіння владою й отримання від неї відповідних переваг (високий соціальний статус, матеріальні блага, домінантність тощо). На побутовій мові термін «гегемонна / домінантна маскуліність» може позначатись нормативним еталоном «справжній чоловік». Даний еталон досить сильно (зазвичай негативно) впливає на чоловіків і хлопців, які намагаються відповідати йому, оскільки фундаментом даного явища є насильство та визнання.

Водночас не всі чоловіки прагнуть бути «справжніми чоловіками», оскільки це передбачає заборону на прояв почуттів, співчуття, ніжності, піклування про інших тощо (так званих «жіночих» характеристик, яких уникає гегемонна маскуліність). Науковець зазначає, що ґендер – це не просто про індивідуума, про його/її самовизначення. Це явище, вивчення якого неможливе без урахування інших складових частин: соціальних, політичних, економічних. Саме тому він не просто акцентує увагу на ґендері, а підкреслює роль ґендерного порядку/устрою ("gender order") (Connell, 1987). Праці та погляди Роберта Коннелла на маскуліність мають значення також через його трансґендерний перехід (від чоловіка до жінки): тепер науковець відомо як Рейвін Коннелл.

Видатна праця американського соціолога «ґендероване суспільство» (Кімел, 2003) актуалізувала питання соціального конструювання ґендеру, що дає підґрунтя для розуміння ролі соціальних очікувань щодо поведінки хлопців і дівчат, чоловіків та жінок. Зниження рівня біологізаторського тлумачення відмінностей між

жіночою та чоловічою статтю дозволяє шукати шляхи розширення ролей, які може програвати людина. Науковець пропонує розуміння ґендеру як соціального конструкта, формування якого зумовлюється дією суспільства та його культури. Такий погляд дозволяє зрозуміти, що вихід за межі ґендерних стереотипів можливий. Однак цей вихід може відбутись за підтримки соціального оточення, насамперед соціальних інститутів, де особистість здобуває досвід міжособистісної взаємодії.

Американська дослідниця у сфері соціальної психології ґендеру Sh. Burn виокремлює п'ять хибних уявлень про ґендер, які перешкоджають позитивним змінам у процесі зниження рівня ґендерної нерівності. Серед них вона виокремлює такі уявлення, які зазвичай прийняті в суспільстві: 1) ґендерні відмінності є значними; 2) ґендерні відмінності зумовлені біологічними відмінностями; 3) біологічні ролі сприяють більш вдалому пристосуванню жінок і чоловіків до виконання різних ролей; 4) ґендери відмежовані один від одного, але є рівними; 5) традиційні ґендерні ролі найбільш повно задовольняють потреби суспільства (Burn, 1995).

У психології однією з важливих подій стали дослідження американської психологині С. Бем, визначною працею якої стала книга «Лінзи ґендеру» (Бем, 1993). У цій книзі на прикладі виховання власних дітей авторка показує складність протидії ґендерним стереотипам. Водночас вона показує певний алгоритм (на прикладі виховання власних дітей), як виховувати дитину з розумінням того, що в суспільстві є ґендерні стереотипи (і не лише ґендерні), що цим шаблонам можна протидіяти. Саме С. Бем була однією з тих дослідниць, яка першою кинула виклик усталеним ґендерним стереотипам.

Важливим внеском у психологічну науку став опитувальник, який С. Бем розробила (Bem Sex-Role Inventory (BSRI)) для дослідження ґендерних ролей особистості, які зазвичай проявляються на дихотомії маскуліності / фемінності.

Сьогодні даний опитувальник позначають як такий, що визначає психологічну стать особистості. У методиці 60 питань, вона складається із трьох блоків по 20 питань, які визначали приналежність людини до одного із трьох типів психологічної статі: 1) психологічна чоловіча стать позначалась терміном «маскуліність» (маскуліний тип), куди відносили традиційні прояви чоловічих рис: активність, упевненість, цілеспрямованість, лідерство тощо; 2) психологічна жіноча стать позначалась терміном «фемін-

ність» (фемінний тип), передбачала такі «жіночі» характеристики, як: пасивність, залежність, емоційність тощо; 3) психологічну стать, що гармонійно поєднує класичні «чоловічі» та «жіночі» прояви, С. Бем позначила як андрогінність. Зазначимо, що до цієї категорії відносились ті опитувані, які набрали високі показники як за шкалою маскуліності, так і за шкалою фемінності. Також С. Бем виділила категорію людей, які демонстрували слабо виражені риси за кожною зі шкал (маскуліність – фемінність), такий варіант психологиня позначила як «недиференційована» психологічна стать (Бем, 2004). Отже, дана методика дозволяє визначити, як само людина ідентифікує себе психологічно (а не лише на рівні біологічної статі). С. Бем мала на меті дослідити можливість поєднання в одній особистості як маскуліних («чоловічих»), так і фемінних («жіночих») характеристик. Таке поєднання маскуліних і фемінних проявів дослідниця позначила терміном «андрогінність». Формування андрогінності авторка протиставляла класичному статевотипізованому підходу, який обмежував особистісні прояви людини та «врізав» її в рамки соціальних статево-рольових очікувань.

Головна ідея С. Бем полягала в тому, що незалежно від приналежності до певної біологічної статі (чоловічої чи жіночої), людина здатна проявляти риси на рівні особистості, що виходять за межі класичної дихотомії «чоловіче – жіноче». Учена підкреслювала, що високі показники за маскуліністю не призводять до автоматичного зниження показників у сфері фемінності (як часто думали до відкриття С. Бем). Це означало, що ґендерні ролі – це не обов'язково протилежні, полярні прояви. Навпаки, зміни в суспільному устрої все більше формують запит на людину, яка може ефективно адаптуватися до змін, спираючись на свої маскуліні та фемінні риси. Саме такий тип поєднання жіночих і чоловічих рис, на думку С. Бем, дозволяє людині бути більш адаптивною та мати більше шансів на досягнення успіху. Оскільки за такого типу психологічної статі людина демонструє активність (як прояв маскуліності) у взаємодії з навколишнім світом і людьми. Однак не проявляє занадто високого рівня домінантності в міжособистісних стосунках, а навпаки, проявляє готовність до співпереживання, емпатії, розуміння емоцій іншої людини (фемінний стиль), що сприяє створенню взаємодії на основі «рівний – рівному».

Подальший науковий пошук С. Бем дозволив їй сформулювати теорію ґендерних схем.

Відповідно до цієї теорії, людина, що веде себе типово для представників своєї статі, використовує певні схеми у процесі сприймання й організації різного типу інформації, що здобувається людиною під час взаємодії із середовищем. Пояснюючи свою теорію та чинники, які визначають наявність гендерних стереотипів, С. Бем підкреслювала роль соціального чинника: «Таким чином, теорія гендерної схеми, як і теорія соціального научіння, передбачає, що статева типізація є результатом научіння. І, відповідно, не є неминучим явищем, що не піддається змінам» (Бем, 2004: 313).

Учена підкреслювала, що її теорія має як риси теорії соціального научіння, так і теорії когнітивного розвитку в розумінні процесу статевої типізації. С. Бем зазначає, що в нашій культурі фактично «вшиті» три лінзи гендеру: гендерна поляризація, андроцентризм і біологічний есенціалізм (Бем, 2004). Спираючись на виокремлені три складові частини, дослідниця показує взаємодію свідомості кожного індивідуума, культури та біології, що взаємодіють в історичному полі та відтворюють самих себе (Бем, 1993). Книга С. Бем «Лінзи гендеру» важлива тим, що авторка наводить способи виховання дітей поза межами усталених гендерних стереотипів. Серед цих способів авторка виділяє такі стратегії: перша полягає в тому, щоби навчити дітей розрізняти біологічну стать; друга полягає в тому, щоби надати дітям альтернативну гендерну схему, яка руйнує усталені шаблони. Спираючись на альтернативну схему, діти зможуть по-іншому дивитись та розшифровувати культурні послання від референтних груп, реклами, фільмів тощо. Таку схему мають запропонувати батьки, наприклад, демонструючи власним поведінням інші форми поведінки, які не є стандартними. Наприклад, тато може готувати обід, а мати – бути за кермом автомобіля, балотуватися на виборах, кар'єрно зростати тощо. Завдяки наявності інших форм поведінки, які можуть спостерігати діти, у них вибудовується інша схема, яка містить

форми поведінки, які відходять від «класичних», прийнятих, формуються уявлення про те, що означають чоловічі та жіночі ролі.

Висновки

Стаття присвячена дослідженню стану розроблення гендерної проблематики у психологічній науці. Акцентовано увагу на аналізі зарубіжних теорій, які висвітлюють здобутки гендерних студій. Показано зв'язок психології з іншими гуманітарними сферами, дослідження яких включає гендерний аспект (антропологія, економічна теорія, соціологія тощо). Однак підкреслено, що перелічені науки здебільшого описують гендерну проблематику на рівні суспільства, практично не заглиблюються на рівень особистості. Таке занурення відбувається у психологічній науці.

Особливу увагу у статті приділено працям і відкриттям, які були зроблені американською вченою С. Бем. Проаналізовано методичну базу для вивчення особливостей гендерних ролей особистості (на прикладі методики Bem Sex-Role Inventory (BSRI)); визначено, що С. Бем виділено чотири такі ролі: маскуліність, фемінність, андрогінність і недиференційований тип. Також зазначено, що С. Бем розробила теорію, яка пояснює процес формування та функціонування гендерних стереотипів, – теорію гендерних схем. Розробка теорії дозволила виділити дві стратегії щодо виходу за межі гендерних стереотипів у процесі виховання дітей: 1) навчити дітей розмежовувати біологічну стать (розуміти її дійсні атрибути); 2) запропонувати дітям альтернативну схему (на протигагу усталеним шаблонам).

Проведене дослідження має значну подальшу перспективу, оскільки тема гендерних стереотипів і шляхів відходу від них досі залишається актуальною не лише для світу, а й для українського суспільства. Особливого значення зміни стереотипного бачення набувають під час роботи з молодими людьми, майбутніми фахівцями, які мають зрозуміти негативний вплив соціальних очікувань, які можуть стримувати особистісне зростання людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бендас Т. Гендерная психология. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 431 с.
2. Бутовская М. Антропология пола. Фрязино : Век-2, 2013. 256 с.
3. Горноста́й П. Социализация личности и психологические роли. *Теоретические и прикладные вопросы психологии*. Вып. 3. Ч. 1. Санкт-Петербург, 1997. С. 325–330.
4. Здравомыслова Е., Темкина А. Лекций по гендерной социологии. Санкт-Петербург : Издательство Европейского университета, 2015. 768 с.
5. Ильин Е. Пол и гендер. Санкт-Петербург : Питер, 2010. 688 с.
6. Клецина И. Практикум по гендерной психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 480 с.
7. Костіна Т. Використання циклу Д. Колба для розроблення тренінгових занять із запобігання гендерній дискримінації. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/part_2/7.pdf (дата звернення: 31.12.2019).
8. Марценюк Т. Чому не варто боятися фемінізму. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Комора»», 2018. 325 с.

9. Темкина А. Сценарии сексуальности и гендерные различия. В поисках сексуальности : сборник статей. Санкт-Петербург : Д. Буланин, 2002. С. 247–286.
10. Ткалич М. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій. Київ ; Запоріжжя, 2015. 316 с.
11. Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять : навчально-методичний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів / Т. Говорун та ін. ; за заг. ред. Т. Говорун. Київ : ТОВ «Дорадо-Друк», 2006. 804 с.
12. Bem S. *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality*. Yale University Press, 1993, 256 p.
13. Burn Sh. *The social psychology of gender*. McGraw-Hill Humanities, 1995. 223 p.
14. Farrell W. *The myth of male power*. Berkley Books, 1994. 446 p.
15. Hyde J. The Gender Similarities Hypothesis. *American Psychologist*. 2005. Vol. 60. № 6. P. 581–592.
16. Jonson A. *She: Understanding Feminine Psychology*. New York : Harper Perennial, 1989. 80 p.
17. Connell R. *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge : Polity Press, 1987. 142 p.
18. Kaschak E. *Engendered Lives: A New Psychology of Women's Experience*. URL: https://www.researchgate.net/publication/265119579_Engendered_Lives_A_New_Psycology_of_Women's_Experience (дата звернення: 31.12.2019).
19. Kimmel M. *The Gendered Society*. New York : Oxford University Press, 2000. 472 p.
20. Risman B. *Gender Vertigo. American Families in Transition*. New Haven : Yale University Press, 1999. 169 p.
21. Risman B. Raising the Visibility of Gender Nonconformists. *Contexts*, 2017. № 16 (2). P. 72–74. DOI: 10.1177/1536504217714268.

REFERENCES:

1. Bendas T.V(2006). *Gendernaya psihologiya [Gender psychology]*. SPb.: Piter, 431 s.[in Russian]
2. Butovskaya M.L. (2013). *Antropologiya pola [Anthropology of sex]*. Fryazino: Vek2, 256 s.[in Russian]
3. Gornostay P.P. (1997). *Sotsializatsiya lichnosti i psihologicheskie roli. Teoreticheskie i prikladnyie voprosy psihologii [Socialization of personality and psychological roles. Theoretical and applied questions of psychology]*. Vyp. 3. Ch.1. SPb, S. 325–330.[in Russian].
4. Zdravomyislova E.A., Temkina A.A. (2015). *Lektsiy po gendernoy sotsiologii [Lectures on gender sociology]*. SPb.: Izdatelstvo Evropeyskogo universiteta, 768 s.[in Russian].
5. Ilin E.P. (2010). *Pol i gender [Sex and gender]*. Spb.: Piter, 688 s.[in Russian].
6. Kleitsina I. (2009). *Praktikum po gendernoy psihologii [Practical course on gender psychology]*. SPb.: Piter, 480 s.[in Russian].
7. Kostina T.O. (2019). *Vykorystannia tsykladu D. Kolba dlia rozroblennia treninhovykh zaniat iz zapobihannia gendernii dyskryminatsii [Using the D. Kolb cycle to design training sessions to prevent gender discrimination]*. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/part_2/7.pdf [in Ukrainian].
8. Martseniuk T. (2018). *Chomu ne varto boiatysia feminizmu [Why it is not necessary to be afraid of feminism]*. K.: TOV “Vydavnychiy dim “Komora””, 325 s. [in Ukrainian].
9. Temkina A. (2002). *Stsenarii seksualnosti i gendernyye razlichiya [Sexuality Scenarios and Gender Differences] // V poiskah seksualnosti: Sb. statey*. SPb.: D. Bulanin, S. 247–286.[in Russian].
10. Tkalych M. H. *Psykhologhiia hendernoi vzaiemodiii personalu orhanizatsii [Psychology of gender interaction of staff of organizations]*. Kyiv – Zaporizhzhia, 2015. 316 s. [in Ukrainian].
11. *Yak navchaty shkolariv dolaty genderni stereotypy: konspekty zaniat / navch.-metod. posibnyk dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv*. T. Hovorun, O. Kikinezhdi ta in., za zah.red. profesora T. Hovorun. (2006) [How to Teach Students How to Overcome Gender Stereotypes: lesson notes / teaching method. guide for general education institutions]. Kyiv: TOV “Dorado-Druk” [in Ukrainian].
12. Bem S. (1993). *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality*. Yale University Press, 1993, 256 p.
13. Burn Sh. (1995). *The social psychology of gender*. McGraw-Hill Humanities, 223 p.
14. Farrell W. (1994). *The myth of male power*. Berkley Books, 446 p.
15. Hyde J. (2005). *The Gender Similarities Hypothesis*. *American Psychologist*, Vol. 60, № 6, P.581–592.
16. Jonson A. (1989). *She: Understanding Feminine Psychology*. New York: Harper Perennial, 80p.
17. Connell R. (1987). *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press, 142 p.
18. Kaschak E. (1992). *Engendered Lives: A New Psychology of Women's Experience*. URL: https://www.researchgate.net/publication/265119579_Engendered_Lives_A_New_Psycology_of_Women's_Experience
19. Kimmel M. (2000). *The Gendered Society*. NY: Oxford University Press, 472 p.
20. Risman B. (1999). *Gender Vertigo. American Families in Transition*. New Haven: Yale University Press, 169 p.
21. Risman B. (2017). *Raising the Visibility of Gender Nonconformists*. *Contexts*, 16(2), P. 72–74. <https://doi.org/10.1177/1536504217714268>

Стаття надійшла до редакції 13.01.2020.
The article was received 13 January 2020.